

**BASARABEANCA
ELISABETH IVANOVSKY –
O MARE DOAMNĂ
A ILUSTRĂȚIEI DE CARTE
BELGIANĂ**

Dr. hab. Tudor STAVILĂ

*THE BESSARABEAN ELIZABETH IVANOVSKY
– A GREAT LADY OF THE BELGIAN BOOK
ILLUSTRATION.*

Elisabeth Ivanovsky (06.08.1910, Chișinău – 25.07.2006, Watermaal-Basvoorde, Bruxelles), graphics artist. In 1932 she left her country and then to Belgium where they are in the Institute of decorative arts (La Cambre) register. For three years she learned the lessons of George Minne and Herman Teirlinck. The french novelist and poet Franz Hellens, a member of the jury in 1934, notes its extraordinary talent, set his house for its open, involve it in his work as a writer and asks her to create images of some of his books in order Bass Bassina Boulou. Thanks Hellens Franz is E. Ivanovsky in contact with the then Belgian literary world. She meets the valoon poet Rene Meurant, whom she married, and some membres of the Front litteraire the Gauche. Several French-speaking writers call on her, among them: Marcel Lecomte, Marcelle Verite, Jeanne Cappe, Daniels Gilles. Some Flemish writers such as Ernest Claes Stijn Streuvels and ask her to illustrate their books.

For the Belgian Editions des Artistes „they achieved between 1940-1950, a series of miniature books an extre mely successful under the name” Pomme d” Api. After the war, and today they are mainly illustrated books for the youth and in particular books for small children whom she tenderly everyday world, lirica land with a sense of unor describes.

După importanță și contribuția sa în artele plastice basarabene, francezul Auguste Baillayre (1879-1961) este o personalitate ieșită din comun. Soarta i-a hărăzit să se întâlnească, la Sankt Petersburg, cu viitoarea sa soție – Lidia, fiica nobilului Ioanichie Arionescu, pe care, îndrăgind-o, în 1917 a și însoțit-o la Chișinău.

În raport cu Franța, Olanda sau Rusia, Basarabia oferea puține oportunități unui artist pentru a fi remarcat și apreciat. Lui Auguste Baillayre, afirmat deja ca un reprezentant remarcabil al avangardei artistice europene, i-a revenit un rol singular – să suplinească lipsa într-un mediu cultural al unui eventual A. Benois, D. Burluc, N. Altman, S. Deagilev etc. – deschizători de drumuri în artele

Elisabeth IVANOVSKY
(06.08.1910–25.07.2006)

plastice, promotori de estetici moderne, dascăli înzestrați.

Inteligent, delicat și modest, Au. Baillayre a lăsat o moștenire artistică inedită, distinctă, dar și o școală pe care a creat-o și a susținut-o în permanență. Printre elevii săi pe care i-a format ca personalități cu mentalitate europeană sunt O. Hrșanovschi, L. Luzanovschi, I. Bronstein, Gr. Michonze, V. Pitz, D. Radova (Paris), I. Szandrovschi (New-York), E. Ivanovsky, N. Iascinsky (Belgia), D. Dobrovolschi (Cehoslovacia) [1], creatorii scenografiei contemporane românești T. Kiriacoff, N. Brăgalia, V. Evers, M. Starcevschi, V. Lupanov și mulți alții. Dar favorita preferințelor sale dintotdeauna a fost Elisabeth Ivanovsky. Cea mai talentată discipolă a sa a îndreptățit întru totul așteptările profesorului. Deloc întâmplător, în colecția pe care maestrul a donat-o Chișinăului în 1962, partea cea mai impunătoare o constituie lucrările distinsei sale eleve.

Despre Elisabeth Ivanovsky, în Paris și la Bruxelles s-a scris și s-a publicat incomparabil mai mult decât la Chișinău. Operele sale, chiar dacă se aflau de cca 45 de ani în colecțiile muzeului de la Chișinău, au fost expuse pentru prima dată în 1989. La această expoziție-eveniment, consacrată artei basarabene, au fost prezente și fiicele lui Au. Baillayre – Tania și Marina. Ulterior, în 1990, autorul acestor rânduri publică prima monografie dedicată artei din perioada interbelică, unde figurează și creația lui Elisabeth Ivanovsky, mai desfășurat, această temă fiind abordată în lucrarea *Arta plastică modernă din Basarabia* [2].

Publicațiile belgiene și franceze despre creația lui Elisabeth Ivanovsky, devin mai accesibile pentru noi după anul 2000. Ele abordează, în majoritate, tematica expozițiilor personale ale artistei, care se

vernissau practic în fiecare an. Astfel, un interviu realizat de Michel Defourny este publicat în revista parisiană “Des Livres pour Enfants” în 1999 [3]. În revista „Archives et Musee de la Literature” apare o succintă relatare biografică despre expoziția deschisă la Biblioteca Regală a Belgiei [4]. O recenzie despre creația graficienei, prilejuită de apariția cărților „Conversation avec Serge Meurant” și „Le monde abime” [5], semnează Francine Ghysen, urmată de articolul din culegerea colectivă, coordonată de M. Defourny [6], care analizează etapele și evoluția ilustrației de carte belgiană, remarcând în mod special contribuția basarabencei în acest domeniu în perioada 1930-50.

De o importanță aparte sunt interviurile pictoriței cu fiul său mai mare – Serge Meurant, publicat la editura Tandem în 2001 [7]. Convorbirile care au durat doar patru zile de iulie poartă un caracter general, furnizând informații despre creația sa și mai puțin – nume de colegi basarabeni sau detalii despre ambianța artistică a Basarabiei interbelice.

Un portret de creație al lui Elisabeth Ivanovsky publică în revista “Lectures 149” Isabelle Decuyper, la un an după trecerea ei în eternitate. Sunt analizate etapele studiilor la Chișinău și Bruxelles, dar și creația sa, specificul și originalitatea graficii de

carte, moment comemorat de editura MeMo care în primăvara lui 2007 a reeditat cele 24 volume din celebra colecție “Pomme d’ Api” cu genericul “Les Tres petits” [8].

Elisabetha Ivanovsky, ca reprezentantă a comunității franceze din Wallonie, a mai fost comemorată în primăvara anului 2007 prin expunerea lucrărilor sale la Târgul Internațional de Carte pentru copii de la Bologne. A urmat o expoziție personală la Galerie du Roi (iunie-iulie, Bruxelles) și vernisajul “Elisabeth Ivanovsky, illustratise de livres jeunesse” la Biblioteca Faidherbe din Paris (septembrie 2007-ianuarie 2008).

Printre ultimele manifestări cu prezența operelor E. Ivanovsky, două ne rețin atenția: una s-a produs la Paris (mai 2010), cu genericul “L’ art russe de l’ image pour enfants (1900-1945)”, în “Centre de l’ illustration de Moulins”, dedicată creației pictorilor-emigranți A. Benois, I. Bilibine, A. Exter, N. Altman, printre care figurează și artista basarabeană.

Al doilea eveniment a avut loc la Chișinău, de Ziua Muzeelor, la 18 mai 2010 fiind vernisată expoziția personală a pictoriței, cu ocazia aniversării unui secol de la naștere. Împreună cu lucrările dăruite cândva de Au. Baillayre au fost expuse și opere din colecția actuală a familiei Meurant, zece dintre care au fost donate muzeului. Cu acest prilej, în presa chișinăuieană au apărut câteva ecouri, dintre care cel mai semnificativ ni se pare cel semnat de Teodor Agder [9].

Elisabeth Ivanovsky s-a născut la Chișinău la 25 iulie 1910 în familia unui funcționar public, numit în Basarabia *judcător de pace*, fiind cea mai mică dintre cei cinci copii. De mică a fost familiarizată cu literatura franceză, germană și rusă, încercând cu fratele mai mare, Valentin (textier), să copieze și ilustreze cărțile citite. Până la 12 ani nu a frecventat școala, fiind asistată acasă de către mama, urmând ca toamna să susțină examenele de promovare pentru anul curent. Între anii 1923-28, a studiat la Școala de Arte din Chișinău, în atelierele profesorilor Șneer Cogan și Auguste Baillayre, fiind cea mai tânără studentă înmatriculată vreodată [10].

Din amintirile sale reiese că studiile la specialitate se practicau în conformitate cu metoda structuralismului sau, mai bine zis, ale constructivismului, moment confirmat și de picturile altor studenți, păstrate în fondurile Muzeului Național de Artă – N.Coleadici, B.Nesvedov, H. Barlo, inițiatorul și promotorul cărora nu a fost nimeni altul decât Au. Baillayre, care le-a predat elevilor cursul de arte decorative și arte scenice, unde geometriismul formelor domină compoziția.

Elisabeth Ivanovsky, studentă la Academia de Artă Regală din Bruxelles, a. 1934

În conformitate cu noul Regulament al Ministerului Artelor și Cultelor, studenții altor instituții de învățământ în arte, cu excepția celor din București și Iași, trebuiau să susțină repetat examenele la specialitate într-unul din aceste orașe. E. Ivanovsky, împreună cu I. Bulat, T. Kiriacoff, N. Russo ș.a. au susținut examenele solicitate în 1929, la Iași, adeverințele de absolvire fiind recunoscute și în Regat [11].

Posibil ca în anii 1930-32, până la plecarea sa în Belgia, a locuit la București, unde a realizat

Elizabeth Ivanovsky. *Metafora toamnei*, 1925

ilustrațiile pentru *Abecedar* (1930) și *Carte de citire* (1931), pentru toate cele trei volume. La Saloanele Oficiale participă cu acuarele (1928, *Studiul Fluturilor*; 1933, *Chats siamoises* și *Veille rue a Bruxelles*) fiind remarcată cu premiul I pentru Artele grafice.

Etapea cea mai importantă din biografia artistei o constituie însă admiterea la Școala Superioară de Arhitectură și Arte Decorative din Bruxelles (La Cambre), fondatorul căreia a fost Henri Van de Velde (1926), având drept suport didactic modelul Bauhaus-ului german. E. Ivanovsky a avut marea șansă să studieze aici anume în perioada directoratului renumitului arhitect și designer care abandonează funcția în 1936, aceasta fiind preluată și exercitată până-n 1950 de Herman Teirlinck [12].

Cea mai tânără instituție de arte din Europa era amplasată în unul dintre cartierele principale al Bruxelles-ului – Ixelles, în interiorul Abației cisteriene de la Cambre (fondată în 1200). În 1978 ea este redenumită în Școală Națională de Arte Vizuale, de unde provine și cea de-a doua denumire a universității care își împarte frățeste teritoriul cu încă două instituții – Institutul Superior de Arhitectură al Comunității franceze din Belgia și Institutul Național de Geografie.

De la începutul studiilor în „La Cambre”, Elisabeth Ivanovsky se integrează în mediul scriitorilor belgieni. Dintre aceștia, Franz Hellens, care a participat la jurizarea finală a cursurilor de grafică, a jucat în viața ei un rol aparte. Anume el i-a făcut cunoștință cu responsabilii de la editura Desclee de Brouwer, pentru care Elisabeth Ivanovsky ilustrează mai întâi cărțile scriitorului „Modigliani le voyant” și „Nocturnal”, urmată de romanul adaptat pentru copii „Bass Bassina Boulou” (1936). Ulterior, la aceeași editură apar și primele două volume de ilustrații pentru copii ce identifică prioritățile artistice ale pictoriței pentru mai multe decenii – „Deux contes russes” și „Grands et petites” (1934).

Cu editura respectivă, Elisabeth Ivanovsky colaborează permanent, până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, ilustrând, preferențial, cărțile pentru copii și adolescenți scrise de Marcel Lecomte, Henry Kubnik, Marcelle Verite ș.a., autori ce aparțineau unor două culturi – flamande și francofone, promotori ai diverselor tendințe și mentalități care au reușit o recunoaștere și apreciere imediată.

În 1937, prin intermediul prozatoarei Zinaida Schakhowsky, artista face cunoștință cu viitorul său

Elizabeth Ivanovsky. Ilustrație la "Povești mexicane", 1964

soț și autor de texte – Rene Meurant [13], pentru care va realiza mai multe cicluri de ilustrații. Citat de presa de specialitate drept unul dintre marii cercetători europeni ai folclorului literar contemporan, Rene Meurant, împreună cu Elisabeth Ivanovsky, creează și editează între anii 1941-46, în premieră, o serie de mini-cărți destinate celor mici. Douăzeci și patru de titluri de carte cu format miniatural din seria *Pomme d'Api*, tipărite la *Edition des Artistes* sunt continuate de alte 3 cicluri ale „Histoires naturelles” de Marcelle Verite (1944-46).

Predilecția lui Elisabeth Ivanovsky pentru grafica de carte consacrată copiilor de vârstă mică este una decisivă, cunoscându-se puține exemple și puțini autori europeni care ar fi abordat această tematică specifică în perioada când genul respectiv abia se iniția în Europa.

Michel Defourny, profesor la Universitatea din Liege, menționează, în contextul ilustrației de carte pentru copii din ambianța europeană, doar câteva nume separate de ilustratori în acest domeniu, lansați în anii '20, printre care figurează Edgard Tytgat (*La princesse sur un pois, Le petit Chaperon rouge*, de H.-H. Andersen), Pierre Loti și Rene Helle, Rene și Collete Meheu cu ilustrațiile pentru „La Maison des aieules”(1927) și respectiv cu „Regarde!”(1929).

Specificul acestor cărți nu s-a rezumat doar la caracterul unic al edițiilor, dar și la faptul că în această perioadă albumul pentru copii a constituit o epocă, a devenit un obiect rar și cu tiraj de lux și ediție limitată [14].

E. Ivanovsky, pe lângă participările la expozițiile

de la Chișinău, București sau cele internaționale a expus opere și în cadrul asociației *Groupe Nervia* care a avut drept obiectiv susținerea tinerilor artiști de calitate prin valorificarea artei walone. Fondată în 1928 de către Leon Eeckman și Anto Carte, această asociație a promovat o artă realistă, cu evidente performanțe în ce privește tehnicile aplicate, exprimând o formă de neo-umanism, tratând subiectele din viața familială, cotidiană într-o manieră armonioasă și idealistă.

Pictorița basarabeană participă la vernisajele *Nervia* în calitate de invitată probabil, în perioada anilor 1933-38, împreună cu alți artiști printre care figurează Andree Bosquet, Gustave Camus, Fernand Wery ș.a. [15].

Începând cu anul 1937 Elizabeth Ivanovsky începe o colaborare de cca jumătate de secol cu Marcelle Verite, directoarea colecției „Plaisir des Contes” de la editura *Casterman* și autoare a unor scrieri pentru copii [16]. M. Defourny le dă o apreciere de excepție, caracterizându-le ca pe „două mari doamne ale literaturii belgiene pentru copii” care au lucrat în comun până la apariția, în 1985, a ultimului titlu comun „Lili la coccinelle” [17].

În Basarabia interbelică artista se întoarce în 1937, când primește o comandă „... din partea Reginei Elisabeta...”, care „...mi-a încredințat decorarea camerei copiilor din familia regală” [18].

Elizabeth Ivanovsky. Schiță de costum, 1923

Elizabeth Ivanovsky. Ilustrație și text la „Deux Contes Russes”, 1934

Ilustrațiile concepute de Elizabeth Ivanovsky, au unele tangențe cu așa numitul „structuralism” (geometrizarea formelor), însușit de la dascălii săi chișinăuieni, cel mai elocvent exemplu în acest sens fiind coperta cărții „Le sablier magique” (M. Schneider, Casterman, 1960) cu un colorit sonor, decorativ. Ilustrațiile sale vizualizau textul mai mult decât și-o putea permite o simplă ilustrație, extinde cu mult limitele literare ale paginii tipărite.

Există în imaginile create, mai ales în paginile interioare, unde ele completează textul, un anumit ritm compozițional (*Contes* de H.-H. Andersen, 1953, 1958), ca o continuare sau repetare a versurilor, estompând uneori și amplasând în prim plan un detaliu – ca pentru „Contes des soleil” (M. Verite, Casterman, 1956) sau adunând personajele principale pe copertă, sugerând laitmotivul principal adresat copiilor (*Le roi, l’Ours et le Petit Herisson* de M. Verite, Casterman, 1949), rămânând la nivelul povestitor al imaginilor, cu detalii semnificative, amănunțite, care suscită interesul copiilor și stimulează imaginația.

În paralel cu ilustrațiile dedicate copiilor, Elizabeth Ivanovsky a ilustrat și lucrări pentru adulți, cu toate că acest domeniu nu a fost unul preferat.

În ambianța cărții belgiene din perioada postbelică, creația artistei basarabene este adeseori comparată cu cea a unei alte pictorițe, de origine olandeză, Albertine Deletaille [19]. Vorbind despre specificul ilustrațiilor pentru copii, istoricii de artă subliniază faptul că, în cazul acestor două mari creatoare, există două concepții vizuale asupra imaginii. A. Deletaille, care începe să practice ilustrația de carte după vârsta de 50 de ani, își face primele apariții la editura Pere Castor. Compozițiile

sale, chiar dacă rămân narative, sunt mai laconice și mai puțin extinse, autoarea limitându-se la câteva figuri sau detalii selectate, ilustrațiile fiind de un grafism mai mult documentar. Acest moment rămâne evident odată cu apariția primelor sale volume ilustrate „Chat-lune”, „La Maison de chante” și „Boite a soleil”, tipărite în 1954.

Într-o epocă când albumul pentru copii rămâne o carte rară, Elizabeth Ivanovsky a creat un model al conversației vizuale, imaginea continuând să rămână un mister chiar dacă textul evocă imaginea, face legătura reală și armonioasă dintre cele două, stabilind echilibrul cărții, selectând tehnica necesară, acuarela sau guașa, acvaforte ori monotipia. Relațiile dintre cuvânt și ilustrație, între pictor și autor presupun o anumită intimitate a gândirii, pe care pictorița basarabeană le-a realizat din plin.

Afecțiunea pentru ilustrația de carte s-a accentuat mai ales după nașterea celor trei copii: Anne (1944), Georges (1948) și Serge (1946), modificându-se fundamental și viziunea sa asupra cărții, descoperind micuțul care crește, educându-l în spiritul creației, completând familia Meurant cu un muzicolog, un pictor și un poet.

Elizabeth Ivanovsky. Schiță pentru program, 1927

Ultimele două decenii, pictorița își reeditează multe dintre cele 343 de cărți ilustrate în 24 de limbi ale lumii. Ea se reține mereu în atelierul său din Watermael-Boitsfort, una dintre cele 19 districte ale Bruxelles-ului, preferând să creeze monotipii, irepetabile sub aspect de compoziție și colorit. Decedează la 25 iulie 2006, lăsând moștenire o impresionantă colecție, la a cărei origine a fost arta basarabeană.

O imagine din 1970 o surprinde pe E. Ivanovsky în atelierul prietenei sale Claudia Cobizev, la a doua sa revenire în Chișinău, după 1937, în mijlocul foștilor colegi de la Școala de Belle Arte – R. Ocușco, A. Baranovici, T. Baillayre, P. Bespoiasnâi ș.a. care, aflându-se în medii absolut diferite, au constituit o epocă aparte a artei basarabene.

Note

1. Auguste Baillayre, ANM, fond 2989, r. 1, d.21, 22, 28, 29,33,35,37.

2. Tudor Stăvilă. Arta plastică din Basarabia de la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX, Chișinău, Cartea moldovenească, 1990. A se mai vedea: Arta plastică modernă din Basarabia, Chișinău, Știința, 2000.

3. Michel Defourny. Tete a tete avec Elisabeth Ivanovsky. În: Revue des Livres pour Enfants, juin 1999, Paris.

4. Archives et Musee de la Literature, Royal Library, Arts, Bruxelles, 2000.

5. Francine Ghysen. Critiques de livres. En subtilite connivence. În: L' Europe un reve grafique?, Paris, Harmattan, 2001, p. 22.

6. Michel Defourny. Le dynamism de l' album en belgique francophone. În: Homage a Albertine Detaille, seria „Les Amis du Pere Castor”, Meuzac, 2002, p. 89-94.

7. Elisabeth Ivanovsky. Conversation avec Serge Meurant, Gerpinnes, Ed. Tandem, 2001.

8. Isabelle Decuyper. Elisabeth Ivanovsky: illustratrice pionniere. În: Lectures 149, Bruxelles, ianuarie-februarie 2007, p. 56-58.

9. Teodor Agder. Bine ai revenit, Elisabeth Ivanovsky!. În: Ziarul de Gardă, nr. 278 din 27 mai 2010.

10. Elisabeth Ivanovsky. Op. cit., p. 21-25.

11. Școala de Arte din Chișinău. Ministerul Artei și Cultelor, în Arhivele Statului din București, f.736, r.53, p.3.

12. Herman Teirlinck (1879-1967), scriitor și istoric de teatru belgian, care i-a predat cursul de scenografie teatrală și a susținut-o pe E. Ivanovsky, introducând-o în ambianța culturală din Belgia.

13. Rene Meurant (1905-1977), poet și folclorist belgian, autor al unor monografii de prestigiu în domeniul mitologiei europene. S-a căsătorit cu E. Ivanovsky în 1937, care a realizat în anii 1941-46 ilustrațiile pentru

seria „Pomme d api” alcătuită din 24 de mini-cărți cu cântece, legende și jocuri verbale, reeditate de editura MeMo în 2007. Au avut trei copii – Anne, Georges (1948) și Serge (1946), care au îmbrățișat respectiv trei domenii ale artelor- muzica, pictura și poezia.

14. Michel Defourny, Op. cit., p.90.

15. Societatea artistică „Nervia”, fondată în 1928 a realizat 8 expoziții de amploare pe parcursul unui deceniu, deosebit de important fiind Salonul de Gand (1933) și participarea Grupului la Primul Congres Cultural Valon din Charleroi în 1938. Alte 7 expoziții cu caracter itinerant au fost organizate între 1946 și 1978, cu ocazia aniversării a 50 ani de la fondare.

Retrospectiva la Muzeul de Arte Frumoase din Mons a avut loc în 2002.

16. Marcelle Verite (1904), scriitoare de limba franceză din Belgia. A realizat numeroase povești și interpretări ale naturii, inspirate și adaptate pentru copii. Cele mai importante, ilustrate de E. Ivanovsky, fac parte din seria „Histoires naturelles” (12 titluri, 1944-46), *Contes de soleis* (1956) *Dansons la capucine* (1965) și seria *Tip Tip* din 24 de volume editate între 1967 și 1970. În 2009 M. Verite a împlinit vârsta de 105 ani.

17. Michel Defourny. Op.cit., p.92

18. Elisabeth Ivanovsky. Op. cit., p. 66. Probabil că E. Ivanovsky a confundat persoanele regale: în perioada dată poate fi vorba doar de principesa Elisabeta, ex- Regina Greciei (1894-1956). Cu părere de rău, nu au putut fi identificate picturile decorative care „...reprezentau Belgia și alte continente ale lumii prin hărți geografice, unde figurau, într-o manieră stilizată, principalele bogății ale acelor țări”. Posibil ca ele să se afle la Castelul Peleş, sau Peleşor, unde principesa s-a întors după Grecia. Regina Elisabeta (1843-1916) a fost soția Regelui Carol I și prima Regină a României, autoare a mai multor cicluri de versuri publicate cu pseudonimul „Carmen Sylva”.

19. Albertine Deletaille (1902-2008), ilustratoare de carte pentru copii, Belgia.

Elisabeth Ivanovsky. *Natură statică cu ciuperci*, aa 1990